

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.2

БАНДУРА О.О.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АГЕНТУРИ ПІДРОЗДІЛАМИ
ПО БОРОТБІ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ
СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ**

Розглянуто заходи із запобігання наркозлочинності, які реалізуються в Сполучених Штатах Америки у зв'язку зі складною криміногенною ситуацією наприкінці минулого століття. Наведено статистичні дані 2000–2017 рр. Акцентовано на класифікації та особливостях використання агентурного апарату правоохоронними органами США, а також специфіку грошових винагород в оперативно-розшуковій діяльності Сполучених Штатів Америки.

Ключові слова: *наркотичні засоби, США, наркозлочинність, наркотики, агентурний апарат.*

Рассмотрены меры по предотвращению наркопреступности, которые реализуются в Соединенных Штатах Америки в связи со сложной криминальной ситуацией в конце прошлого века. Приведены статистические данные 2000–2017 г. Акцентируется внимание на классификации и особенностях использования агентурного аппарата правоохранительными органами США, а также на специфике денежных вознаграждений в оперативно-розыскной деятельности Соединенных Штатов Америки.

Ключевые слова: *наркотические средства, США, наркопреступность, наркотики, агентурный аппарат.*

Measures to prevent drug crimes are being implemented in the United States of America due to the complex criminal situation at the end of the last century. The statistical data of the last 2000–2017 are given. The focus is on the classification and peculiarities of the use of the custody apparatus by law enforcement agencies of the United States, as well as on the specifics of monetary rewards in operational activities of the United States of America.

Key words: *narcotic drugs, USA, drug addiction, drugs, criminal intelligence apparatus.*

Вступ. Історичний досвід боротьби США з наркозагрозою бере свій початок з 60-х років минулого століття що пов'язано з виникненням таких злочинних угруповань, як мексиканські наркокартелі, масштаб злочинної діяльності яких становить державну загрозу майже для всіх країн світу. Однією з головних причин їх існування є низький економічний розвиток та високий рівень корупції окремих регіонів. Мексика виступає як основна база у транспортуванні наркотиків із Латинської Америки до Сполучених Штатів. За оцінками експертів, щорічно з території цієї країни до США постачаються наркотичні засоби на суму в десятки мільярдів доларів.

У період з 2002 по 2005 рр. загальний обсяг вилучень кокаїну у світі значно зріс, проте останнім часом він стабілізувався і становив 712 т у 2007 р. і 711 т у 2008 р. Вилучення і раніше відбувались головним чином на американському континенті і в Європі, проте в період 2007–2008 рр. географія вилучень змістилася в напрямі країн – джерел кокаїну. У 2008 р.

© БАНДУРА О.О. – ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності (Національна академія внутрішніх справ)

на частку Південної Америки доводилося 59% загальносвітового обсягу вилучень, у той час як в 2007 р. цей показник становив 45%.

Дані про виробництво, обіг і споживання наркотиків вказують на загальне розширення ринку кокаїну в усьому світі. Після довгострокового спаду культивування куща коки в період 2013–2015 рр. зросла головним чином у результаті зростання культивування в Колумбії. У 2015 р. загальне глобальне виробництво чистого гідрохлориду кокаїну досягло 1125 т, що становить загальне збільшення на 25% порівняно з 2013 р. Споживання кокаїну, як видається, зростає на двох найбільших ринках – у Північній Америці та Європі. Поширеність споживання кокаїну серед населення загалом і тестування серед працівників говорять про зростання споживання кокаїну в Сполучених Штатах. В Європі на основі аналізу стічних вод в окремих містах повідомлялося про перші ознаки зростання споживання кокаїну, який склав 30% або більше в період 2011–2016 рр. Також збільшується і кількість вилучення кокаїну. У всьому світі вона зросла на 30% і досягла в 2015 р. 864 т (різної чистоти), найвищого з коли-небудь зареєстрованих рівнів. У Північній Америці зареєстровано зріст на 40%, що становило 141 т; в Європі зріст на 35% становить 84 т [1, с. 20, 22]. Так, починаючи з 2000 р., США в рамках так званого «Плану Колумбія» з метою протидії транзитним постачанням у країну кокаїну через Центральну Америку та Мексику виділили уряду Колумбії, за різними оцінками, від 1,3 до 8 млрд доларів.

Організацію та пряму участь у виготовленні, транспортуванні та подальшому збуті наркотичних засобів здійснюють вищезгадані злочинні угруповання, мексиканські наркокартелі, які посилюються після розпаду в 1990-х рр. колумбійських наркокартелів, «Медельїнського» та «Калі».

Вивчення зарубіжного досвіду запобігання наркозлочинності висвітлювали у своїх працях Д.Й. Никифорчук, О.М. Джу́жа, М.А. Білоко́нь, В.В. Васи́левич, І.С. За́єць, А.В. Савче́нко, В.В. Матві́йчук, Я.Ю. Кондра́тьєв, О.М. Стрі́льців, І.М. Копотун, Н.В. Кула́кова, Е.В. Расю́к, А.В. Савче́нко, В.А. Тимоше́нко тощо. Вивчення запобігання наркозлочинності в США в межах окремих наукових досліджень здійснювалось досить ґрунтовно, але деякі аспекти залишаються до кінця не розкритими, що й зумовило вибір теми публікації. Метою статті є висвітлення досвіду реалізації в Сполучених Штатах Америки, класифікація та використання агентурного апарату, спрямованого на запобігання наркозлочинності, і можливості його подальшого практичного заповнення в правоохоронну систему України.

Результати дослідження. Викриття та документування організованого наркобізнесу такого масштабу вимагає від підрозділів Сполучених Штатів постійного контролю оперативної обстановки в різних місцях країни і світу загалом. Вирішення таких завдань не можливе без залучення потужних розрізнених мереж інформаторів та агентурного апарату в усіх прошарках суспільства, особливо у злочинному середовищі наркобізнесу. Майже у всіх служб і органів США, що ведуть боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, постійно існує висока необхідність як гласної, так і агентурної допомоги громадян. Історичний світовий досвід свідчить, що без агентури, конфіденційних прийомів і методів практично неможливо отримати достовірну інформацію про таємні наміри і плани організованих злочинних формувань, про їх дії, склад учасників, місця зберігання, маршрути переміщення наркотичних засобів, а відповідно, стає неможливим створення умов для попередження і припинення їх протиправної поведінки.

У 1973 р. у США було створено Адміністрацію по боротьбі з наркотиками (DEA), в якій працює близько 30 тис. осіб. Крім DEA, функції боротьби з наркоторгівлею покладені на всі спецслужби США. Такою діяльністю займаються ЦРУ, ФБР, Держдепартамент, митні органи, берегова охорона, податкові служби, поліція тощо. За роки свого існування DEA відкрила кілька десятків представництв у різних країнах світу, агенти яких спільно з місцевими правоохоронними органами виявляють шляхи транспортування й основних постачальників наркотиків у США. Керівництвом країни проводиться активна політика реалізації та фінансування програм із надання допомоги антинаркотичним службам країн, з яких до США йде основний потік наркотиків.

У Сполучених Штатах дозволяється використання агентів під час розкриття та розслідування всіх загально-кримінальних злочинів. Спеціального закону щодо використання агентів під час проведення таємних операцій немає. Майже у всіх випадках такі дії федеральних агентів і місцевих правоохоронних органів регулюються нормативними актами їх керівників, прокурорів відповідного рівня, керівництвами Генерального прокурора США, який одночасно є міністром юстиції США. Умови і порядок сплати грошових винагород, інститут яких є дуже розвинутим у США, за інформацію кримінального характеру, яка може надходити як від агентурного співробітника, так і від пересічних громадян, встановлюється кримінально-процесуальним законодавством США та іншими нормативно-правовими актами.

Специфіка агентурної роботи в США залежить від рівня та кола повноважень тієї чи іншої агенції. Справа на інформатора заводиться за умови регулярного постачання ним інформації та отримання за це грошових винагород. Дозвіл на проведення агентурної операції дає керівник підрозділу. Працівники прокуратури, офісів Генерального інспектора відповідних міністерств, Міністерство юстиції США здійснюють контроль за проведенням операції. Ґрунтуючись на даних, здобутих інформаторами, поліцейські або федеральні урядові агенти можуть давати свідчення у суді. Такі показання, надані під присягою, на підставах письмових свідчень стають доказами в кримінальних справах. У разі прийняття судом рішення щодо заслуховування показів самого агентурного співробітника на судовому засіданні (є дуже характерним у справах, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів), відповідальна службова особа або доставляє агентурного співробітника до суду, якщо він належить до певної категорії агентурного апарату, що може і бажає свідчити в суді (таємний агент, співпрацюючий свідок, співпрацюючий суб'єкт), або приймає рішення не робити це, якщо йдеться про конфіденційних інформаторів. Допити агентурних співробітників є здебільшого таємними і проходять в окремій кімнаті з обмеженим доступом. Взагалі норми безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві США (зокрема інформаторів), знаходяться на досить високому рівні, такі особи мають охоронятися як федеральними або місцевими правоохоронними відомствами, так і спеціальною урядовою агенцією Міністерства юстиції США, Службою маршалів.

Як правило, агентурний апарат за кордоном виконує три основних функції:

а) повідомляє відомості про поведінку підозрюваних осіб, сприяє встановленню їх особистості, виявленню злочинних намірів, надає інформацію про місце знаходження наркотичних засобів, зброї, вибухівки, слідів злочину;

б) дезінформує злочинців (вводить їх в оману відповідно до поставлених агенту або інформатору завдань, наприклад під час проведення операцій, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів);

в) може свідчити в суді на користь обвинувачення, але у виключних випадках, оскільки це завжди суперечить цілям конспірації [2].

Як вже зазначено вище, у Сполучених Штатах Америки не існує спеціального закону, який регулює використання інформаторів як федеральними (ФБР, Адміністрація по боротьбі з поширенням наркотиків, Секретна служба, Служба берегової охорони), так і місцевими правоохоронними агенціями (поліція муніципалітету, штатів). На федеральному рівні роботу з інформаторами регламентується «Керівництвами Генерального прокурора США по роботі з інформаторами», які відповідно до вимог законодавства вдосконалюються та перевидані. Окрім цього, кожне відомство може мати додаткові нормативні акти стосовно такої роботи, які мають бути ухвалені керівництвом.

Засобами оперативно-розшукової діяльності в США є:

1) таємні агенти – це поліцейські місцевого рівня (муніципалітету, штату) або агенти чи службовці федеральних правоохоронних органів (ФБР, Адміністрації по боротьбі з поширенням наркотиків, Агентство з охорони навколишнього природного середовища);

2) інформатори співпрацюють свідки;

3) таємні операції;

4) розділ 3 «Зведення законів США» (прослуховування телефонів стільникових телефонів пейджерів і відповідні норми законодавства окремих Штатів);

5) спостереження (використання мікрофонів аудіо та відео апаратури);

6) спеціальні механізми і пристрої на воді і повітрі.

У США є дві категорії оперативно-розшукових справ, «проактивні» справи, які порушуються до вчинення конкретного злочину (оперативно-розшукова діяльність згідно з перевіркою окремих оперативних даних, а також підготовки так званої злочинної змови з метою вчинення злочину); «реактивні» справи, які порушуються після вчинення конкретного злочину (оперативно-розшукова діяльність за фактом вчинення конкретного злочину) [3, с. 7].

У літературі також пропонується інша класифікація оперативно-розшукових справ: «закрита справа», якщо в результаті дій поліції було заарештовано злочинця або підозрюваного; «призупинена» справа, якщо зібрана інформація не містить достатньо матеріалів для того, щоб далі розслідувати; «відкрита справа», коли варто продовжувати оперативно-розшукові заходи після завершення відведеного двотижневого терміну, оскільки є підстави того, що злочинець або підозрюваний буде арештований.

Класифікація агентурного апарату. Весь агентурний апарат США можна розділити на такі категорії:

- анонімна особа (повідомляє інформацію по телефону, листом, факсом або в інший спосіб і робить це анонімно, не вказуючи свої особисті дані, причини, джерела отримання інформації);
- конфіденційна особа (повідомляє інформацію, не приховуючи нічого про себе, діє відкрито, така особа ніколи не братиме участь у таємних операціях і виступатиме свідком у суді);
- конфіденційний інформатор (основне джерело оперативно-розшукової інформації, яким може бути особа, яка близько знайома з кримінальними елементами і може брати участь у таємних операціях, але ніколи не буде виступати свідком у суді).

Залежно від способу залучення до співучасті з правоохоронними органами конфіденційність інформаторів у США прийнято розділяти на два види:

- конфіденційний інформатор, який залучається правоохоронними органами на підставі кримінально процесуального затримання;
- конфіденційний інформатор, який залучається до співпраці з правоохоронними органами на підставі особистої добровільної згоди без кримінально процесуального затримання.

У разі, якщо, наприклад, інформатора затримують за вчинення злочину інші правоохоронні агенції, то керівник оперативного підрозділу, в якому інформатор перебуває на зв'язку, має прийняти одне з таких рішень: не заперечувати щодо притягнення інформатора до кримінальної відповідальності (як правило, якщо злочин є тяжким) або заперечити щодо рішення про притягнення інформатора до кримінальної відповідальності, проаналізувавши та обґрунтувавши всю значимість тих чи інших наслідків, участь інформатора у проведенні тих чи інших оперативно-розшукових заходів, стан справи за напрямками, в яких працює інформатор, звернутися з клопотанням про зняття обвинувачення до прокурора або вищих службових правоохоронних агенцій, які його затримали.

Співпрацюючий свідок – особа, яка буде давати свідчення в суді, знайома з факторами протиправної діяльності інших осіб; співпрацюючий суб'єкт – особа, яка буде давати свідчення в суді, знайома з фактами протиправної діяльності інших осіб.

Усі ці особи можуть отримувати грошову винагороду за надану інформацію, але співпрацюючому свідку грошова сума виплачується тільки після судового розгляду, оскільки попереднє отримання може впливати на достовірність подальших свідчень у судовому розгляді.

ФБР або інші федеральні правоохоронні агенції у виняткових випадках можуть мати агентурних співробітників навіть серед поліцейських. Як вже згадувалось, у суді федеральні агенти або поліцейські можуть свідчити під присягою, ґрунтуючись на здобутих інформаторами даних. Статистика свідчить, що близько 98% звинувачень за участю інформаторів або співпрацюючих свідків закінчується звинуваченням. У судовому порядку, за даними ФБР, інформатори допомагають у розкритті більше 85% злочинів, особливо в справах, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, оскільки такі таємні операції проводяться майже завжди за участю агента або інформатора.

Керівництво Генерального прокурора США по роботі з інформатором підкреслює окремі моменти щодо дій інформатора під час притягнення його до вчинення злочину кримінальними елементами. Безумовно, за законодавством США, будь-які дії інформатора під час проведення офіційної таємної операції, якщо вони передбачають скоєння злочину, можуть бути прирівняні до обставин, які виключають суспільну небезпечність і протиправність діяння, якщо цей злочин не є тяжким і не пов'язаний із насильством, за умови, що Міністерство юстиції США дає на це офіційну згоду. Всі федеральні правоохоронні органи, а також, як правило, і поліцейські будь-якого рівня мають право працювати з інформаторами, кількість яких не обмежується.

Типи винагород залежать від категорії наданої інформації. Наприклад, згідно з параграфом 3089 глави 203 Збірки США, що міститься у Федеральному кримінальному кодексі та правилах, міністр юстиції може сплатити винагороду у розмірі до 25 000 дол. США за інформацію про особу, яка винна у порушенні кримінального законодавства, якщо це посприє арешту або затриманню такої особи. Винагорода в розмірі 50 000 дол. може бути виплачена особі, яка повідомить про вчинення фінансового злочину [4, с. 40, 44].

Наведемо приклад грошової винагороди за наркозлочини. Після смерті Усами бен Ладена один із лідерів найбільшого картелю «Сіналоа», Гусман Лоєрі, став найнебезпечнішим розшукуваним злочинцем світу [5]. У 2011 р., за версією Forbes, він зайняв перше місце в списку найбільш розшукуваних злочинців світу [6]. Влада США оголосила нагороду в розмірі 5 млн. доларів за інформацію, яка допоможе провести затримання Гусмана Лоєрі. Це одна з найбільших нагород в історії міжнародної боротьби з наркомафією [7].

В оперативно-розшуковому порядку більшість інформаторів отримує кілька сотень доларів за свою роботу, але іноді сума сплачується з урахуванням конфіскованого майна (як правило, до 30% від конфіскованої суми). Як спеціальним агентом ФБР, так і директором ФБР а також міністром юстиції США може прийматися рішення про сплату грошей, але чим більше сума виплати, тим вищим є ранг службової особи, яка приймає таке рішення.

Усі виплати конфіденційним інформаторам поділяються на дві категорії:

– нагороди (їх сплачують як відповідні відсотки від вартості конфіскованих активів, що були виявлені внаслідок проведення розслідування). Робиться це з метою заохочення до плідної праці;

– винагороди (не належать до відсотків, їх сплачують із бюджету цієї правоохоронної агенції).

У розписці отримання інформатором грошей вказується код або псевдонім. У кожному поліцейському або федеральному правоохоронному підрозділі є економічне управління, відділ або відділення, які мають право перевіряти все, що стосується виплат винагороди інформаторам шляхом кварталних ревізійних перевірок фінансових відомостей. Ревізори не можуть викликати на допит інформатора, але якщо вони складають акт, в якому міститься реально обґрунтована підозра про незаконне використання грошових сум для виплат винагороди інформаторам, то проводиться внутрішнє службове розслідування. Головним у цьому механізмі є те, що немає жодних тарифних планів з оцінки інформації, яка надається інформатором.

Висновки. Підсумовуючи, треба зазначити що для України, яка перебуває у стадії реформування правоохоронної системи, досвід Сполучених Штатів Америки, насамперед, має повчально-практичну мету, викликає зацікавленість законодавче забезпечення форм та способів використання агентурного апарату, фінансування і матеріальне стимулювання негласного співробітництва. Національна правоохоронна система має досконало вивчити позитивний досвід США у сфері оперативно-розшукової діяльності, розробити та вдосконалити форми та методи ОРД, класифікацію агентурного апарату, методи керівництва та контролю за ним в умовах Євроінтеграції. Варто на постійній основі здійснювати міжнародний обмін правоохоронцями, цьому сприяє направлення кадрів у всесвітньо відомі центри спеціалістів для оперативних підрозділів. Доцільним буде законодавче запровадження гарантованої системи отримання грошових винагород за отримання інформації про факти вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів.

Список використаних джерел:

1. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Всемирный доклад о наркотиках, 2017. (ISBN: 978-92-1-148291-1, eISBN: 978-92-1-060623-3, издание Организации Объединенных Наций, в продаже под № R.17.XI.6).
2. Савченко А.В. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронними органами держав Європи та США : навч. посібник / Савченко А.В., Матвійчук В.В., Никифорчук Д.Й., Співак В.М. ; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. К., 2005. 88 с.
3. Савченко А.В. ФБР XXI століття: погляд зсередини. Іменем закону. 2001. № 15 (5247). – С. 7.
4. Forbes: трое из 10 самых опасных преступников – россияне. URL: http://www.bbc.com/russian/russia/2011/06/110615_forbes_fugitives.shtml.
5. Guzmán Loera buscado por Ia / INTERPOL. URL: <https://www.interpol.int>.
6. Террористы и организованная преступность: только бизнес? // Вестник НАТО. URL: https://www.nato.int/docu/review/2009/Organized_Crime/RU/index.htm.
7. УНП ООН. URL: <http://www.unodc.org/unodc/ru/drug-trafficking/index>.
8. Наркобарон из Мексики – сразу в трех списках Forbes. Комсомольская правда. 2010. 16 травня.
9. FBI. URL: <http://www.fbi.gov>.
10. Погорельский М.А. Агентурна робота федеральних правоохоронних органів США у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів / М.А. Погорельский, Т. В. Смирнова. Юрид. радник. 2007. № 5 (19). С. 101–105. Жовтень.